

JOANNA HADZICKA
Uniwersytet Zielonogórski

UCZESTNICTWO W GRUPACH SFORMALIZOWANYCH A ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI WE WCZESNEJ ADOLESCENCJI NA PRZYKŁADZIE ZHP*

Okres dorastania to etap, podczas którego młodzi ludzie obserwują i odkrywają, co oznacza bycie dorosłym z punktu widzenia dojrzałości biologicznej organizmu, funkcjonowania swojej psychiki i odpowiedzialności społecznej. We wczesnej adolescencji, obejmującej wiek od 10/12 do 15/16 lat, wszystkie zmiany, chociaż nierzadko wyzyskiwane, są dla jeszcze niedawno dzieci zaskoczeniem i wzbudzają ich niepokój, chwiejność samooceny nastolatka, utratę poczucia stabilności swojej fizyczności oraz psychiki, przy równoczesnym braku kompetencji niezbędnych do poradzenia sobie samodzielnie z doświadczanym napięciem, niezgodnościami pomiędzy obrazem siebie, swoimi potrzebami i oczekiwaniami a naciskami i oczekiwaniami kierowanymi do nastolatka przez otoczenie społeczno-kulturowe (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2015; Oleszkowicz, Senejko, 2011). Rozbieżność ta prowadzi adolescentów do zadawania sobie i innym pytań dotyczących swojej osoby, otaczającego świata i ich miejsca w nim, w konsekwencji prowadząc do zagadnień tożsamościowych (Erikson, 2004).

* Artykuł opracowany na podstawie pracy magisterskiej autorki pt. „Wstyd, wina i regulacja emocji a tożsamość we wczesnej adolescencji u członków ZHP”, przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Anny I. Brzezińskiej i obronionej w 2013 roku w Instytucie Psychologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Badania prezentowane w pracy były częściowo realizowane w ramach szerszego projektu badań pilotażowych, finansowanych z działalności statutowej Instytutu Psychologii UAM, pod kierownictwem prof. dr hab. Anny I. Brzezińskiej.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ POCZUCIA TOŻSAMOŚCI WE WCZESNEJ ADOLESCENCJI

Tożsamość jest tym, co zapewnia poczucie bycia tą samą osobą, niezależnie od okoliczności (Erikson, 2004), a także „tożsamość indywidualna to struktura Ja (*self-structure*), wewnętrzna, dynamiczna organizacja potrzeb, dążeń, możliwości, nadziei i wierzeń oraz historii indywidualnej” (Marcia, 1980, s. 159 za: Oleszkowicz, Senejko, 2011, s. 271). Dynamikę procesów tożsamościowych ujmuje współczesny Model Podwójnego Cyklu Formowania się Tożsamości K. Luyckxa i współpracowników (2008), rozszerzający wcześniejsze rozważania dzięki zastąpieniu jednego cyklu dwoma (tab. 1) oraz wyodrębnieniu eksploracji ruminacyjnej, odzwierciedlającej negatywny aspekt poszukiwania i nasilone doświadczenie kryzysu tożsamościowego.

W drodze do określenia swojej tożsamości młodzi ludzie mogą przechodzić przez różne jej formy – statusy. We wczesnej adolescencji typowe statusy to tożsamość niezróżnicowana, charakteryzująca się niewielkim lub umiarkowanym nasileniem wszystkich mechanizmów, oznaczająca brak podjęcia zagadnień tożsamościowych, oraz tożsamość rozproszona (dyfuzyjna) i nadana (lustrzana, przejęta), a według niektórych badaczy także moratoryjna.

Ważne jest, że otoczenie społeczne może wspierać adolescentów w kształtowaniu swojej tożsamości, tworząc odpowiednie warunki do poznawania, eksperymentowania i wypróbowania różnych wersji siebie w zmieniających się okolicznościach, zapewniając wsparcie i poczucie bezpieczeństwa, pobudzając do refleksji i udzielając psychospołecznego moratorium (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2015). Znaczącą rolę mogą w tym zakresie odgrywać grupy, których członkami są nastolatki, zapewniając po-

Tab. 1. Mechanizmy kształtowania się tożsamości

	Cykl I „formowanie zobowiązania” wczesna adolescencja	Cykl II „ewaluacja zobowiązania” – późna adolescencja i wyłaniająca się dorosłość
Mechanizmy eksploracji	Eksploracja wszcz – poznawanie dostępnych kierunków działania	Eksploracja w głąb – poznawanie specyfiki obszarów aktywności rozpoznanych w I cyklu
Mechanizmy zobowiązań	Podjęcie zobowiązań – próby mające na celu ćwiczenie podejmowania zobowiązań	Identyfikacja ze zobowiązaniami – internalizacja podjętych decyzji tożsamościowych, poczucie dokonania trafnych wyborów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.I. Brzezińska i K. Piotrowski (2010).

mysły na alternatywne sposoby określenia siebie, stymulując eksplorację dzięki oferowaniu różnorodnych zadań, programów. Szczególnie istotne są grupy, które młody człowiek może wybrać dobrowolnie, bowiem już decyzja o przynależności do nich stanowi podjęcie zobowiązania, a pozostawanie w grupie często związane jest ze zdobywaniem kolejnych etapów zaawansowania, „wtajemniczenia”, dalej stymulując mechanizmy zobowiązania (Christens, Kirshner, 2011). Jednocześnie jednak pod wpływem toczących się procesów tożsamościowych nastolatki często zmieniają grupy, których są członkami, nierzadko traktując uczestnictwo w nich jako etap przejściowy, możliwość przetestowania alternatywnego siebie (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2015).

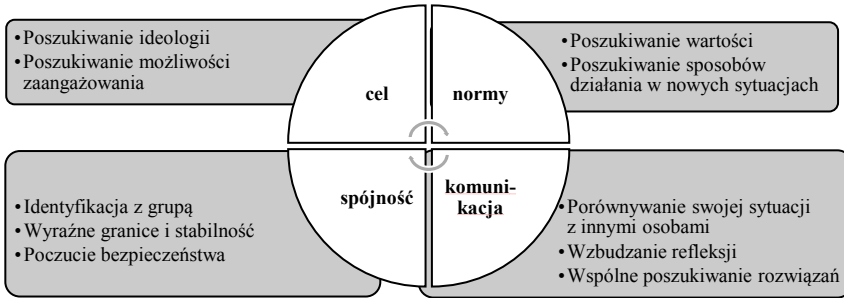
GRUPY FORMALNE – TRZY POZIOMY ODDZIAŁYWANIA

Charakterystycznym zachowaniem dla nastolatków jest zwrócenie się w kierunku grupy rówieśniczej, a wiele spośród nich ma charakter całkowicie nieformalny, koleżeński, jednak adolescenci uczestniczą także w różnych grupach formalnych, takich jak klasa szkolna (Bardziejewska, 2002), drużyna sportowa czy drużyna harcerska, tworzących specyficzny kontekst rozwoju adolescentów. Funkcjonowanie w grupie w bardzo trafny sposób koresponduje z potrzebami nastolatków i już przy analizie charakterystyk formalnych grupy odnaleźć można ich powiązania z procesami tożsamościowymi (rys. 1).

W grupach sformalizowanych (będących elementami szerszej struktury organizacyjnej), w których uczestniczą nastolatki, uwagę zwraca ich złożony charakter. Wskazać można trzy poziomy funkcjonowania stanowiące źródło oddziaływań kierowanych w stronę członków grup formalnych i określające ich specyfikę (Brzezińska, 2007):

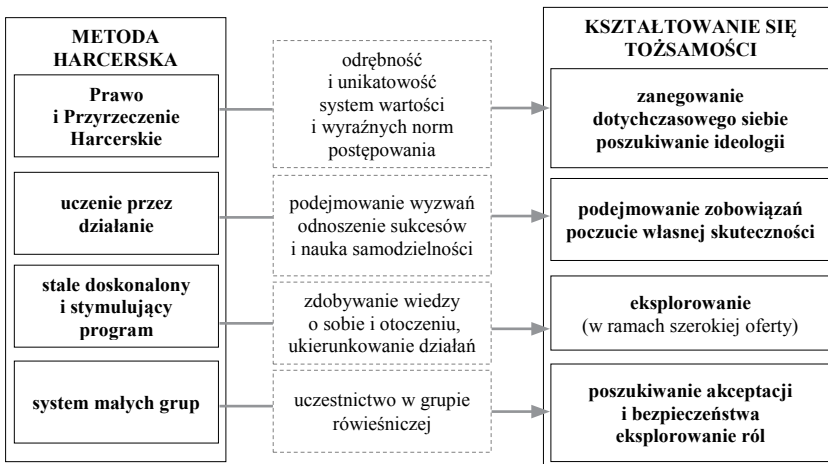
- poziom osobowy (relacji interpersonalnych): to co dzieje się podczas indywidualnych kontaktów poszczególnych osób należących do grupy,
- poziom grupowy: mechanizmy związane z uczestnictwem w grupie rówieśniczej,
- poziom organizacyjny (społecznościowo-instytucjonalny): tworzący warunki i wyznaczający ramy do funkcjonowania niższych poziomów, przy czym elementy mające na nie największy wpływ to struktura, strategia oraz kultura organizacyjna (Bardziejewska, 2004); organizacje, do których należą młodzi ludzie, zazwyczaj nie funkcjonują zgodnie z zasadami organizacji-korporacji, ale w dużej mierze nastawione są na wspólnotowy charakter (Goodman, 1997; Reber, Reber, 2008) ze względu na ich cele, odwołujące się do relacji społecznych, wychowania, edukacji, wartości.

W przypadku Związku Harcerstwa Polskiego, największej organizacji młodzieżowej w Polsce, kontekst organizacyjny wynika przede wszystkim z dwóch elementów: (1) celu funkcjonowania, jakim jest dążenie do rozwoju – samorozwoju (Śliwerski, 2010) – młodych ludzi (*Podstawy...*) oraz (2) sposobu osiągnięcia tego celu, czyli działania zgodnie z założeniami metody harcerskiej, w której można zauważyć mechanizmy wskazujące na jej powiązania z procesami tożsamościowymi (rys. 2).

Rys. 1. Uczestnictwo w grupie rówieśniczej a procesy tożsamościowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Rutkowska (2002).

Rys. 2. Metoda harcerska a procesy kształtowania się tożsamości

Źródło: opracowanie własne.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Celem badań było przybliżenie do odnalezienia odpowiedzi na pytanie, czy doświadczenia, które zyskują członkowie grupy formalnej, jaką jest drużyna harcerska, są na tyle specyficzne i odróżniające się od tych będących udziałem pozostałych nastolat-

ków, że widoczne jest to także w procesach tożsamościowych. Ze względu na znaczne wymagania metodologiczne związane z metodą eksperymentalną, w tym badaniu ograniczono się jedynie do próby stwierdzenia, czy pomiędzy opisywanymi właściwościami istnieją jakiegokolwiek zależności. Opierając się na przedstawionym wyżej modelu K. Luyckxa i współpracowników (2008), sformułowano hipotezy:

– (H1) istnieje związek pomiędzy posiadaniem doświadczeń związanych z członkostwem w ZHP a poziomem nasilenia mechanizmów kształtowania się tożsamości, a w szczególności posiadanie takich doświadczeń jest związane z nasileniem pozytywnych mechanizmów tożsamościowych (por. tab. 1) i osłabieniem negatywnych (eksploracja ruminacyjna); zakładano jednak możliwość, że ze względu na podjęte już zobowiązania, harcerze pełniący funkcje będą ograniczali swoją eksplorację, przy równoczesnym zwiększaniu mechanizmów zobowiązania;

– (H2) istnieje związek pomiędzy posiadaniem wyżej wymienionych doświadczeń a przyjmowanym statusem tożsamości – członkowie ZHP częściej przyjmują korzystne dla wczesnej adolescencji (pozwalające na radzenie sobie z doświadczanym kryzysem) statusy tożsamości (moratoryjny i lustrzany), a rzadziej statusy niezróżnicowany lub rozproszony; w szczególności harcerze pełniący funkcje najczęściej przyjmują status lustrzany.

Badania przeprowadzone zostały w formie grupowej, z wykorzystaniem metody korelacyjnej i techniki kwestionariuszowej, na grupie 133 osób, z czego 71 osób (53%) było członkami ZHP, a 62 osoby (47%) nie należały do żadnej organizacji harcerskiej. Jako zmienną niezależną główną przyjęto posiadanie doświadczeń związanych z członkostwem w ZHP, dodatkowo także uwzględniając takie charakterystyki, jak czas członkostwa, pełnienie funkcji w organizacji i rodzaj tej funkcji. Zmienną zależną główną stanowiły wymiary i statusy tożsamości. W celu zminimalizowania wpływu czynników ubocznych związanych z dostępnością oferty do eksploracji oraz z przyzwoleniem na doświadczanie moratorium jako kryteria klasyfikacyjne przyjęto: 1) wiek między 13 a 16 lat (wczesna adolescencja), 2) uczęszczanie do szkoły gimnazjalnej (ze wskazaniem na drugą klasę – ponad 80% osób w każdej z grup było uczniami drugiej klasy gimnazjum), 3) aktualne miejsce zamieszkania i nauki na terenie dużego miasta, 4) minimum roczny czas członkostwa w ZHP dla harcerzy i brak doświadczeń osobistych związanych z członkostwem w jakiegokolwiek organizacji harcerskiej dla pozostałych badanych. Podjęto także starania, aby w grupach znalazło się minimum 30 mężczyzn i 30 kobiet – w grupie ZHP było to 41 kobiet (58%) i 30 mężczyzn (42%), a w grupie porównawczej 32 kobiety (52%) i 30 mężczyzn (48%). Przeprowadzony test nie pozwala na stwierdzenie istnienia różnicy w rozkładzie płci pomiędzy badanymi grupami ($\chi^2 = 0,503$, $p = 0,478$). Ponieważ analiza dostępnych danych wykazała związki badanych właściwości z płcią (m.in. ze względu na wcześniejsze dojrzewanie dziewcząt), postanowiono uwzględnić ją jako zmienną uboczną w analizach.

Do grupy czynników mogących mieć również związek z rozwojem tożsamości i przynależnością do organizacji harcerskiej, a nieuwzględnionych w tym badaniu, należy zaliczyć przede wszystkim jakość środowiska edukacyjnego i wychowawczego (częściowo, ale nie w pełni, kontrolowane przez miejsce zamieszkania), jakość relacji rodzinnych oraz uczestnictwo w grupach sformalizowanych innych niż harcerskie. Brak jest także danych empirycznych dotyczących specyfiki grupy harcerzy, co na chwilę obecną nie pozwala zidentyfikować innych czynników, które mogłyby pośredniczyć w związku pomiędzy badanymi właściwościami.

Do badania wykorzystano Skalę Wymiarów Rozwoju Tożsamości DIDS/PL autorstwa K. Luyckxa i współpracowników (2008) w polskiej adaptacji A.I. Brzezińskiej i K. Piotrowskiego (2010). Narzędzie zawiera 25 twierdzeń, przyporządkowanych do 5 skal (po 5 pytań w każdej), mierzących 5 wymiarów tożsamości dotyczących planów na przyszłość i wizji własnej przyszłości: eksplorację wszerg (EW), eksplorację w głąb (EG), eksplorację ruminacyjną (ER), podjęcie zobowiązań (PZ) i identyfikację ze zobowiązaniami (IZ). Do każdego pytania respondenci ustosunkowują się na sześciopunktowej skali, przy czym im wyższy wynik w skali, tym większe natężenie wymiaru. W celu uzyskania informacji o statusie tożsamości niezbędna jest analiza profilu poszczególnych wymiarów. Narzędzie stosowane było już wcześniej w kilku badaniach, potwierdzających jego trafność i zadowalającą rzetelność (Brzezińska, Piotrowski, 2011; Brzezińska, Ciecuch, 2015). Współczynniki rzetelności alfa-Cronbacha obliczone na podstawie opisywanych w tej pracy wyników wynosiły dla kolejnych skal: 0,75 (EW), 0,64 (EG), 0,63 (ER), 0,87 (PZ) i 0,77 (IZ). Dodatkowo osoby badane odpowiadały na pytania o charakterze demograficznym oraz dotyczące doświadczeń związanych z członkostwem w organizacjach harcerskich na autorskim kwestionariuszu metryczki.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

Osoby znajdujące się w grupie badawczej różniły się od siebie w zakresie posiadanych doświadczeń związanych z członkostwem w ZHP. Średni czas członkostwa osób badanych będących harcerzami wynosił 5 lat ($M = 5,040$; $SD = 2,680$), przy czym najkrócej był to rok, a najdłużej 10 lat. Wśród osób należących do ZHP połowa (52%) to harcerze niepełniący żadnej funkcji, natomiast drugą połowę (46%; 1 badany nie udzielił odpowiedzi) stanowili harcerze posiadający aktualne doświadczenia związane z pełnieniem funkcji. Zdumiewający dla autorki jest rozkład procentowy pełnionych funkcji – im wyższa funkcja tym większa liczba osób: 6 osób (18%) pełniło pomniejszych funkcje w zastępie lub drużynie, 9 (27%) było zastępowym, a 18 (55%) przybocznym. Może to świadczyć o niskiej reprezentatywności tej podgrupy, jednak brak jest danych pozwalających stwierdzić to jednoznacznie. W dalszych analizach jako harcerze pełnią-

Tab. 2. Średnie wyniki w skalach wymiarów tożsamości

Wymiar tożsamości	Grupa członków ZHP			Wymiar tożsamości	Grupa porównawcza		
	N	M	SD		N	M	SD
EW	71	3,130	0,878	EW	62	3,216	0,885
EG	71	2,839	0,938	EG	62	3,119	0,782
ER	71	2,670	0,907	ER	62	2,745	0,866
PZ	71	2,803	1,255	PZ	62	2,800	0,969
IZ	71	3,163	1,054	IZ	62	3,252	0,862

Źródło: badania własne.

Tab. 3. Korelacje (r_{pearsona}) pomiędzy wymiarami tożsamości

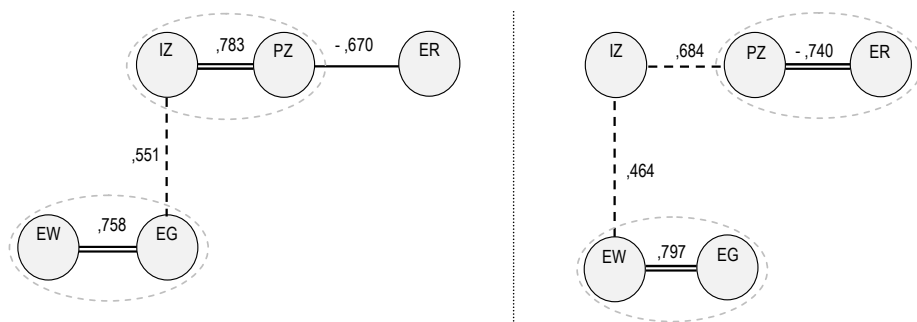
Grupa członków ZHP					Wymiar tożsamości	Grupa porównawcza				
EW	EG	ER	PZ	IZ		EW	EG	ER	PZ	IZ
-	,758*	,041	,400*	,518*	EW	-	0,797*	0,366*	0,103	0,464*
,758*	-	-,017	,472*	,551*	EG	0,797*	-	0,268*	0,199	0,423*
,041	-,017	-	-,670*	-,500*	ER	0,366*	0,268*	-	-0,740*	-0,390*
,400*	,472*	-,670*	-	,783*	PZ	0,103	0,199	-0,740*	-	0,684*
,518*	,551*	-,500*	,783*	-	IZ	0,464*	0,423*	-0,390*	0,684*	-

*korelacja istotna na poziomie 0,05

Źródło: badania własne.

cy funkcje będą brani pod uwagę jedynie harcerze z dwóch ostatnich podgrup (zastępów i przyboczni), ze względu na specyfikę tych funkcji i możliwość ich szczególnego związku z procesami tożsamościowymi.

W obszarze zmiennych testujących wymiary tożsamości, średnie wyniki w skalach dla obu grup badawczych można opisać jako przeciętne i o małym zróżnicowaniu (tab. 2). Pomiedzy większością tych zmiennych istnieją istotne związki o dodatniej wartości korelacji (tab. 3), z wyjątkiem powiązań zmiennej ER ze zmiennymi PZ i IZ (w obu grupach), charakteryzujące się przeciwną zależnością, zgodnie z zakładanym modelem. W celu dokładniejszego określenia charakteru związków pomiędzy wymiarami dokonano analizy skupień metodą taksonomii wrocławskiej (Brzezińska, 1979), opierającej się na określeniu najsilniejszych korelacji dla każdej ze zmiennych z analizowanego zbioru. W uzyskanej strukturze powiązań (rys. 3) dostrzegalny jest podział na dwa oddalone od siebie „piętra” (zgodnie z przyjętym modelem teoretycz-

Rys. 3. Struktura powiązań pomiędzy wymiarami tożsamości*

*po lewej stronie dla grupy członków ZHP, po prawej dla grupy porównawczej

Źródło: badania własne.

nym). Pierwsze z tych „pięter” obejmuje parę EW-EG i jest stałe dla obydwu grup badawczych, natomiast drugie obejmuje pary zmiennych IZ-PZ oraz PZ-ER, których powiązania różnią się w zależności od grupy.

W celu zbadania związku pomiędzy przynależnością do ZHP a wymiarami tożsamości przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji (czynniki przynależność do ZHP i płeć), której statystyki zamieszczone są w tabeli 4. Uzyskane wyniki nie pozwalają na stwierdzenie istotnego związku czynnika członkostwa w ZHP dla czterech z pięciu wymiarów tożsamości, natomiast w przypadku eksploracji w głąb wyższe wyniki osiągnęły osoby niebędące harcerzami (por. tab. 2). Zbadanie efektu interakcji płci i członkostwa w ZHP pozwala na stwierdzenie, że w grupie harcerzy mężczyźni osiągnęli wyższe wyniki w zakresie IZ ($X = 3,527$; $SD = 0,969$) niż kobiety ($X = 2,900$; $SD = 1,044$). W rezultacie uzyskane dane nie pozwalają na potwierdzenie pierwszej z zakładanych hipotez, a w przypadku EG uzasadniają zaprzeczenie jej, ze względu na odwrotny niż zakładano charakter związku.

Analiza pozostałych zmiennych związanych z członkostwem w ZHP (tab. 5) nie potwierdziła związku pomiędzy czasem członkostwa a wymiarami tożsamości, ujawniła natomiast różnice istniejące pomiędzy harcerzami pełniącymi i niepełniącymi funkcję. Badani będący zastępowymi lub przybocznymi uzyskali istotnie niższe wyniki w zakresie trzech wymiarów tożsamości (EW, PZ i IZ), z widoczną także tendencją (na progu istotności statystycznej, zwłaszcza biorąc pod uwagę liczebność grupy) do wyższych wyników w skali ER. Zależności te są raczej zaskakujące, w przypadku eksploracji ruminacyjnej oraz wymiarów zobowiązania – odwrotne niż zakładane.

W celu odkrycia relacji pomiędzy pięcioma badanymi wymiarami tożsamości oraz ustalenia na tej podstawie statusu tożsamości, przeprowadzono na przypadkach (osobach) analizę skupień metodą k-średnich (tab. 6 i rys. 4), otrzymując w rezultacie cztery

Tab. 4. Przynależność do ZHP i płeć a wymiary tożsamości – wyniki dwuczynnikowej analizy wariancji

Wymiar tożsamości	Płeć	ZHP	Płeć* ZHP
EW	13,575*	0,461	2,104
EG	19,775*	4,477*	1,863
ER	12,607*	0,555	0,080
PZ	4,037*	0,036	0,312
IZ	0,956	0,044	8,055*

dla wszystkich komórek podano wartość F przy $df=3, 129$

*istotność na poziomie 0,05

Źródło: badania własne.

Tab. 5. Zmienne związane z członkostwem w ZHP a wymiary tożsamości

Wymiar tożsamości	Czas członkostwa	Pełnienie funkcji			
	$r_{\text{Pearsona}}(p)$	t $df = 68$	P	M (SD) pełniących	M (SD) niepełniących
EW	-,172 (.151)	-2,372	,021	2,852 (.876)	3,340 (.812)
EG	,090 (.454)	-,903	,370	2,733 (.821)	2,940 (.992)
ER	,089 (.459)	1,961	,054	2,933 (.910)	2,502 (.886)
PZ	-,068 (.573)	-2,338	,022	2,407 (1,306)	3,098 (1,133)
IZ	-,107 (.376)	-3,169	,002	2,689 (1,069)	3,465 (.951)

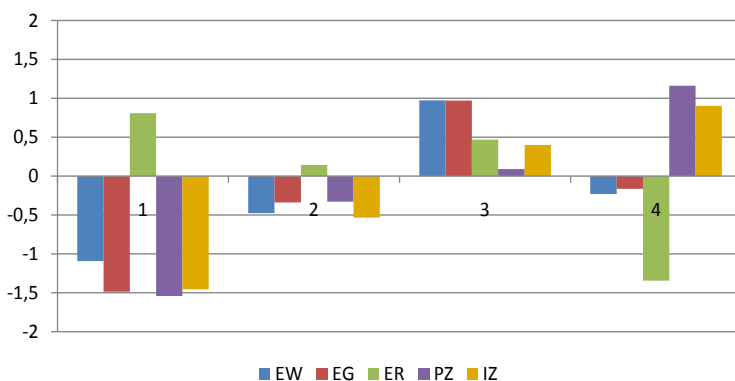
Źródło: badania własne.

Tab. 6. Średnie wymiarów tożsamości w skupieniach

Skupienie		EW		EG		ER		PZ		IZ	
Nr	n	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
1	18	2,211	,762	1,667	,446	3,422	,465	1,067	,658	1,800	,696
2	38	2,753	,523	2,674	,461	2,832	,553	2,432	,545	2,689	,474
3	46	4,026	,465	3,821	,387	3,122	,659	2,904	,795	3,591	,546
4	31	2,968	,687	2,826	,722	1,516	,495	4,110	,511	4,077	,757

Źródło: badania własne.

różniące się od siebie pod względem wymiarów tożsamości grupy. Otrzymane profile można przyporządkować do zakładanych w modelu statusów tożsamości: pierwsze ze skupień charakteryzuje układ typowy dla statusu tożsamości rozproszonej, drugie – niezróżnicowanej, trzecie – matoryjnej, a czwarte – przejętej.

Rys. 4. Średnie wymiarów tożsamości w skupieniach*

*dane na wykresie przedstawiają wartości statystyk dla zmiennych przeliczonych na wyniki „z”

Źródło: badania własne.

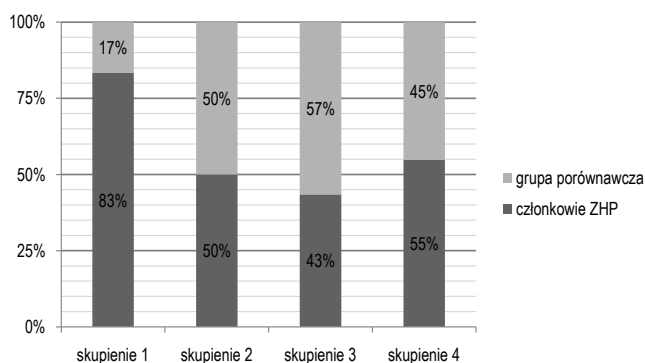
Weryfikacja drugiej z hipotez, dotycząca statusów tożsamości, wymaga przede wszystkim analizy rozkładu pomiędzy poszczególnymi skupieniami osób badanych należących i nienależących do ZHP. Przeprowadzone testy statystyczne pozwalają wnioskować o istniejącym związku pomiędzy członkostwem w ZHP a statusem tożsamości (tab. 7) – podczas gdy rozkład do poszczególnych skupień osób niebędących harcerzami jest mocno zróżnicowany (od niespełna 5% badanych w 1. do ponad 40% w 2.), liczba członków ZHP jest w każdym skupieniu bardzo zbliżona (21-27% całej grupy harcerzy). Jednocześnie oznacza to, że w skupieniu 1, w którym znajduje się najmniejsza liczba nastolatków z grupy porównawczej, członkowie ZHP stanowią zdecydowaną większość (83%) – status tożsamości rozproszonej posiada więcej harcerzy niż nastolatków nienależących do organizacji (rys. 5), co zdecydowanie jest wynikiem przeciwnym niż zakładany w hipotezie.

Analiza związków pozostałych zmiennych dotyczących członkostwa w ZHP ze statusami tożsamości nie pozwala na stwierdzenie istotnej statystycznie zależności pomiędzy przyjmowanym statusem tożsamości a czasem członkostwa w ZHP ($F = 1,670$; $p = 0,177$) ani pełnieniem funkcji w organizacji harcerskiej ($V_{Krammera} = 0,297$; $p = 0,104$). Warto jednak zwrócić uwagę, że otrzymane wyniki mogą być rezultatem niewielkiej liczebności w analizowanych skupieniach (15-20 osób w każdym) i pozwalają podejrzewać istnienie pewnej tendencji.

Tab. 7. Różnice pomiędzy statusami tożsamości pod względem posiadania doświadczeń związanych z byciem członkiem ZHP

DZHP		Skupienie 1		Skupienie 2		Skupienie 3		Skupienie 4		Razem	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
V _{Krammera} = 0,253 P = 0,037	Tak	15	21,1%	19	26,8%	20	28,2%	17	23,9%	71	100%
	Nie	3	4,8%	19	30,6%	26	41,9%	14	22,6%	62	100%
Razem		18	13,5%	38	28,6%	46	34,6%	31	23,3%	133	100%

Źródło: badania własne.

Rys. 5. Posiadanie doświadczeń związanych z członkostwem w ZHP a statusy tożsamości

Źródło: badania własne.

WNIOSKI Z BADAŃ

Adolescentów, należących do ZHP oraz osoby z grupy porównawczej, różni niewiele spośród badanych charakterystyk, co wynikać może z niedostatków metodologicznych przeprowadzonych badań, szczególnie niskiej liczebności grupy oraz specyficznego doboru osób badanych. Może to także wskazywać na przecenianie powszechnej pozytywnej opinii na temat organizacji harcerskiej jako środowiska zrzeszającego osoby aktywne, „wewnętrznie poukładane”. Dodatkowo występujące różnice nie znajdują swojego uzasadnienia w długości przynależności do ZHP, co nie uprawdopodobnia twierdzenia o jednoznacznie pozytywnym wpływie oddziaływań organizacji na swoich członków. Możliwe są co najmniej dwa wyjaśnienia tego zjawiska: proces autoselekcji oraz znaczne zróżnicowanie oddziaływań ZHP na poszczególne osoby.

Pierwsza z możliwości opiera się na założeniu, że to nie zdobywane w organizacji doświadczenia zmieniają nastolatków, ale raczej tylko specyficzna grupa osób decy-

duje się na wstąpienie i pozostanie w niej. Na taką możliwość zwracają uwagę już sami harcerze: „ZHP jest dla każdego, ale nie jest dla wszystkich – każdy może spróbować, jednak być może nie wszyscy w tej próbie wytrwają” (*Podstawy...*, s. 2).

Druga z wymienionych możliwości wskazuje, że czas spędzony w ZHP nie jest najważniejszym czynnikiem decydującym o zmianach zachodzących pod wpływem oddziaływania organizacji. Zakres doświadczeń, które dzięki członkostwu zdobywa nastolatek, może znacząco różnić się z wielu powodów, wśród których znajdują się zarówno przyczyny tkwiące w samej jednostce i jej wcześniejszych doświadczeniach, jak i wynikające ze złożonego (wielopoziomowego) sposobu funkcjonowania organizacji. Wskazuje na to zróżnicowane nasilenie niektórych cech u harcerzy pełniących funkcję niż u pozostałych. W przypadku mechanizmów kształtowania się tożsamości tendencja ta jest niepokojąca, bowiem mimo że możliwy był do przewidzenia obniżony zakres eksploracji u osób pełniących funkcję, to zaskakujące są ich niższe wyniki w zakresie zobowiązania. Mogą one wskazywać na to, że pełnione funkcje nie są tak naprawdę traktowane przez młodzież jako odpowiedzialne zobowiązanie – być może stawiane im są zbyt wysokie wymagania lub nieadekwatne do ich zainteresowań, co wpływa niekorzystnie na poziom zaangażowania nastolatków oraz efekty przydzielanych im zadań.

Równie prawdopodobnym wyjaśnieniem jest przyjęcie założenia o odwrotnym kierunku oddziaływania – być może to znalezienie się w określonej sytuacji związanej z poszukiwaniem tożsamości motywuje nastolatków do wstąpienia do organizacji harcerskiej i/lub pozostania w niej. Niewykluczone także, że istnieją inne, niewykryte jeszcze czynniki pośredniczące w związku pomiędzy członkostwem w ZHP a procesami tożsamościowymi – do grupy tych, które z pewnością warto byłoby poddać analizie, zaliczyć można m.in. typ partycypacji społecznej, zmienne osobowościowe, takie jak otwartość na doświadczenia, czy związane z funkcjonowaniem emocjonalnym.

Różnicom pomiędzy członkami ZHP a ich rówieśnikami warto przyjrzeć się pod kątem układów wymiarów tożsamości – bardziej zwarta i spójna struktura, charakteryzująca harcerzy, jest zgodna z oczekiwaną przez nastolatków wykorzystujących swój potencjał rozwojowy i funkcjonujących w uporządkowanym i spójnym środowisku. Taki sposób organizacji struktury Ja, choć związany jest z ryzykiem jej uszczywnienia prowadzącym do zahamowania procesów rozwoju, jest również bardziej stabilny i elastyczny – bardziej wytrzymały w sytuacjach doświadczania zdarzeń związanych z silnymi emocjami czy wystawienia na krytykę otoczenia, mających często miejsce w okresie dorastania.

Zastanawiający jest również związek członkostwa w ZHP z osiąganymi statusami tożsamości, który jest mniejszy, niż przypuszczano, a nawet częściowo przyjął kierunek przeciwny od oczekiwanego – jedynie wśród osób o najmniej adaptacyjnej tożsamości rozproszonej harcerzy było więcej niż pozostałych osób. Ten sposób ukształtowania tożsamości jest źródłem dyskomfortu, powiązany jest również z takimi cechami,

jak podwyższony poziom lęku czy depresyjność. Może to świadczyć o tym, że środowisko ZHP nie ma wcale tak korzystnego wpływu, jak często jest sugerowane, ale nie wyklucza także sytuacji odwrotnej – być może drużyna harcerska jest jednym z niewielu miejsc, w których takie osoby mogą poczuć się bezpieczniej i zostać akceptowane, więc chętniej do niej należą.

Na koniec należy jeszcze zwrócić uwagę, że badana grupa nie była reprezentatywna dla całej populacji harcerzy ani dla całej populacji nastolatków, szczególnie w zakresie miejsca zamieszkania, które ograniczone było wyłącznie do dwóch dużych miast. Tymczasem można podejrzewać, że oferta dostępna do eksploracji oraz oczekiwania związane z podejmowaniem zobowiązań będą różnić się w zależności od jakości środowiska wychowawczego czy edukacyjnego.

PODSUMOWANIE

Analizowanie najważniejszego wątku rozwoju w okresie wczesnej adolescencji, jakim jest kształtowanie się poczucia tożsamości, nie jest możliwe w oderwaniu od kontekstu, w jakim ten rozwój przebiega. Grupa rówieśnicza jest dla nastolatków środowiskiem bardzo przybierającym na znaczeniu, dlatego warto podejmować próby jej badania. Specyficzne grupy rówieśnicze, jakimi są grupy formalne, mogą także w wyjątkowy sposób tworzyć warunki do rozwoju tożsamości, dzięki organizacyjnym aspektom ich funkcjonowania. Chociaż przeprowadzone badania nie pozwoliły odpowiedzieć na pytanie o wpływie członkostwa w grupie formalnej, jaką jest drużyna harcerska ZHP, w zakresie natężenia procesów tożsamościowych, jest to z pewnością kierunek, który warto byłoby podjąć w przyszłości.

LITERATURA

- Bardziejewska, M. (2002). Klasa szkolna jako grupa odniesienia dla młodzieży. W: A.I. Brzezińska, M. Bardziejewska, B. Ziółkowska (red.), *Szanse rozwoju w okresie dorastania* (131-151). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Bardziejewska, M. (2004). Kultura organizacyjna szkoły. *Forum Oświatowe*, 2, 135-154.
- Brzezińska, A.I. (1979). O zastosowaniu taksonomii wrocławskiej w badaniach pedagogicznych. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 1-2, 79-91.
- Brzezińska, A.I. (2007). Psychologia wychowania. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2* (227-258). Gdańsk: GWP.
- Brzezińska, A.I., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2015). *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*. Sopot: GWP.
- Brzezińska, A.I., Ciecuch, J. (2015). Tożsamość – nowe operacjonalizacje, nowe problemy. *Studia Psychologiczne*, 53(3), 5-8.

- Brzezińska, A. I., Piotrowski, K. (2010). Polska adaptacja Skali Wymiarów Rozwoju Tożsamości (DIDS). *Polskie Forum Psychologiczne*, 15(1), 66-84.
- Brzezińska, A.I., Piotrowski, K. (2011). Skala Wymiarów Rozwoju Tożsamości – DIDS. Konstrukcja, stosowanie, aplikacje. W: W. Zeidler (red.), *Kwestionariusze w psychologii. Postępy, zastosowania, problem* (547-567). Warszawa: Vizja Press & IT.
- Christens, B.D., Kirshner, B. (2011). Taking stock of youth organizing: An interdisciplinary perspective. W: C.A. Flanagan, B.D. Christens (red.), *Youth civic development: Work at the cutting edge. New Directions for Child and Adolescent Development*, 134, 27-41.
- Erikson, E.H. (2004). *Tożsamość a cykl życia*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Goodman, N. (1997). Grupy i organizacje społeczne. W: N. Goodman, *Wstęp do socjologii* (67-81). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Luyckx, K., Schwartz, S.J., Berzonsky, M.D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Smits, I., Goossens, L. (2008). Capturing ruminative exploration: extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42, 58-82.
- Oleszkowicz, A., Senejko, A. (2011). Dorastanie. W: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki* (259-286). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Podstawy wychowawcze Związku Harcerstwa Polskiego* (2009). Pobrano z: dokumenty.zhp.pl (dostęp: 26.01.2012).
- Reber, A.S., Reber, E.S. (2008). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rutkowska, K. (2002). Rola grupy rówieśniczej w procesie formowania się tożsamości. W: A.I. Brzezińska, M. Bardziejewska, B. Ziółkowska (red.), *Szanse rozwoju w okresie dorastania* (112-129). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Śliwerski, B. (2010). Harcerstwo jako pedagogia. W stulecie ruchu harcerskiego w Polsce. *Ruch Pedagogiczny*, 5-6, 25-39.

UCZESTNICTWO W GRUPACH SFORMALIZOWANYCH A ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI WE WCZESNEJ ADOLESCENCJI NA PRZYKŁADZIE ZHP

STRESZCZENIE: Kształtowanie się tożsamości staje się centralnym wątkiem rozwoju w okresie wczesnej adolescencji. W tym czasie istnieje jednocześnie wyraźna tendencja do wzrostu znaczenia grupy rówieśniczej, odgrywającej ważne role w życiu nastolatka. Specyficzne oddziaływania na swoich członków mogą mieć grupy o charakterze formalnym, ze względu na odróżniający je od pozostałych grup rówieśniczych aspekt organizacyjny funkcjonowania. W pracy podjęto próbę wskazania, jakie oddziaływania mogą zachodzić pomiędzy uczestnictwem w organizacjach formalnych a procesami kształtowania się tożsamości ich członków, analizując je na przykładzie Związku Harcerstwa Polskiego i opierając się na dynamicznym modelu podwójnego cyklu wyłaniania się tożsamości (Luyckx i in., 2008).

Prezentowane wyniki badań przeprowadzono z wykorzystaniem Skali Wymiarów Rozwoju Tożsamości (DIDS/PL) (Brzezińska, Piotrowski, 2010), mierzącej 5 wymiarów tożsamości (eksplorację wszczep, eksplorację w głąb, eksplorację ruminacyjną, podejmowanie zobowiązań i identyfikację ze zobowiązaniami) na grupie 133 nastolatków mieszkających w dużych miastach, w tym 71 harcerzy. Wyniki badań w większości nie pozwalają na stwierdzenie istnienia zakładanych związków, brak jest różnic pomiędzy grupami badawczymi w zakresie nasilenia wymiarów tożsamości, natomiast różna jest struktura zmiennych w grupach – bardziej spójna w grupie harcerzy. Przeprowadzona analiza skupień pozwoliła na wyodrębnienie 4 odmiennych profili wyników – statusów tożsamości rozproszonych, nieodróżnionych, matoryjnych i przejętych (Luyckx i in., 2008). Rozkład członków ZHP po-

między skupienia był różny od rozkładu badanych z grupy porównawczej – więcej harcerzy charakteryzował status tożsamości rozproszonej.

Otrzymane wyniki, chociaż zaskakujące, mogą wskazywać nie tylko na tendencję do przeceniania roli członkostwa w ZHP, lecz także na bardziej złożony charakter związku uczestnictwa w organizacji harcerskiej z procesami tożsamościowymi i potrzebę dalszych badań w tym obszarze.

SŁOWA KLUCZOWE: eksploracja, grupa formalna, grupa rówieśnicza, harcerstwo, organizacja, skauting, tożsamość, wczesna adolescencja, zobowiązanie

FORMAL GROUP PARTICIPATION AND SENSE OF IDENTITY FORMATION DURING EARLY ADOLESCENCE (BASED ON POLISH SCOUTS ASSOCIATION)

SUMMARY: During early adolescence identity formation is the core thread of development. In the same time emerges clear tendency to increasing the role of peer group, fulfilling important role in the life of teenager. Formal groups can have particular impact on their members, because of organizational aspects of functioning, distinguishing them from other peer groups. This paper is an attempt to explain in what ways membership in formal groups can be related to identity formation processes, as an example analysing Polish Scouts Association, and using the dynamic double-cycle model of identity formation (Luyckx et al, 2008).

Research reported in the paper included polish version of Dimensions of Identity Development Scale (DIDS/PL) (Brzezińska, Piotrowski, 2010), measuring 5 dimensions of identity (exploration in breadth, exploration in depth, ruminative exploration, commitment making and identification with commitment). Research sample consists of 133 early adolescents living in large cities, including 71 scouts. The results do not confirm most of the assumptions, no difference between scout and no-scout samples on identity dimensions was found, although the structure of variables is more consistent in scouts sample. A cluster analysis presented four qualitative various profiles – identity statuses: diffusion, undifferentiated, moratorium and foreclosure (Luyckx et al, 2008). The scouts sample distribution between clusters differed from the comparative group – more scouts were in diffused identity cluster.

The results, however unexpected, could indicate not only a tendency to overestimate the role of membership in scouts organizations, but also a more complex nature of the relations between scouts' organization membership and identity development (and the need of furthermore research).

KEYWORDS: commitment, early adolescence, exploration, formal group, identity, organization, peer group, scouting, support of development